تحلیل وضعیت سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان[۱]

ملیحه شیانی*، میرطاهر موسوی**

طرح مسئله: *مفهوم پردازی سرمایهٔ اجتماعی مرهون مطالعات اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی در دورهٔ کلاسیک و مدرن است. اما امروزه به عنوان یک موضوع محوری در مرکز بسیاری از پژوهش‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه ریزی‌ها قرار گرفته است. بر همین اساس، مطالعهٔ سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان انجام یافته است.*

روش: *روش پژوهش پیمایش و تکنیک گردآوری اطلاعات پرسش‌نامه بوده است. جامعهٔ آماری را ساکنان ۱۵ سال به بالای شهر کرمان تشکیل می‌دهند که با کاربرد فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای ۳۵۰ نمونه انتخاب شدند.*

یافته‌ها: *یافته‌ها نشان می‌دهد سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان در حد متوسط بر آورد شده که دارای چندگانگی در ابعاد و مؤلفه‌ها است. در برخی ابعاد می‌توان گونهٔ سنتی سرمایهٔ اجتماعی و در برخی مؤلفه‌ها غلبه اشکال نوین را مشاهده کرد.*

نتایج: *با توجه به گذار جامعهٔ ایران از سنت به توسعه یافتگی تقویت نهادهای مدنی، غنی‌سازی آموزش‌های عمومی، تأمین امنیت، پرهیز از تصدی‌گری دولتی، اعتماد سازی، تقویت نگرش‌ها و پنداشت‌های مثبت و ... به منظور رفع چالش‌های سنت و مدرنیته و ارتقاء سرمایهٔ اجتماعی توصیه می‌گردد.*

کلید واژه‌ها: پیوندها و اعتماد فردی،حمایت اجتماعی، سرمایهٔ اجتماعی، کرمان همبستگی و انسجام اجتماعی،روابط انجمنی، هنجارها و اعتماد اجتماعی،

تاریخ دریافت: ۸۸/۰۷/۱۲ ***تاریخ پذیرش:*** ۹۰/۰۲/۲۷

۱ـ این مقاله برگرفته از یافته‌های طرح «سنجش سرمایهٔ اجتماعی در ایران» می‌باشد، که با مشارکت سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی توسط دکتر میرطاهر موسوی در سال ۱۳۸۶ انجام یافته است.

* دکتر جامعه‌شناس،دانشگاه تهران، <mshiani@ut.ac.ir>

** دکترجامعه‌شناس دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

مقدمه

در هر جامعه‌ای علاوه بر سرمایه‌های فیزیکی، مادی، انسانی و نمادین با موضوعی بـه نـام سرمایهٔ اجتماعی سر و کار داریم که با انواع سرمایه‌ها رابطهٔ متقابل دارد. توجـه بـه مفهـوم سرمایهٔ اجتماعی و سنجش آن روش و راهکار مناسبی است تا اعضاء دست انـدرکار امـور جامعه بتوانند امور جامعه و مسائل محلـی را مـورد بـاز اندیـشی قـرار داده، تـصمیم‌هـای مؤثرتری برای برنامه‌ریزی گرفته وضمن جلوگیری از فرسایش ایـن سـرمایهٔ مهـم و تـأثیر گذار در امر توسعه انسجام جامعه را گسترده‌تر و تثبیت نمایند.

نکتهٔ قابل توجه در سنجش سرمایهٔ اجتماعی تفاوت میان گونـه‌هـای مختلـف و نحـوهٔ شکل‌گیری آن در جوامع سنتی و مدرن است. به طوری کـه سـرمایهٔ اجتمـاعی در جوامـع سنتی و کم‌تر توسعه یافته غالباً از نوع محدود و خاص و مبتنی بـر اعتمـاد درون گروهـی بوده که تحت عنوان سرمایهٔ اجتماعی قدیم[1] یا سرمایهٔ اجتماعی سنتی مورد شناسایی قـرار می‌گیرد. در حالی که در جوامع توسعه یافته، نوع دیگری از این مفهـوم بـا عنـوان سـرمایهٔ اجتماعی جدید[2] یا مدرن ذکر می‌شود که بیش‌تر بر اساس جنبـهٔ بـین گروهـی و تـوأم بـا اعتماد اجتماعی عام و تعمیم یافته است.

بایستی اذعان داشت که سرمایهٔ اجتماعی، نحوهٔ شکل‌گیری و کم و کیف آن در جوامع و به همین ترتیب در ایران به صورت تصادفی توزیع نشده است، بلکه الگوهای قابل پیش بینی منجر به ایجاد آن شده است. با توجه به این که در گسترهٔ ملی ایران از یک سو شـاهد گستردگی جغرافیایی، تنوع جمعیت، تعدد قومیت‌ها و خرده فرهنگ‌هـا هـستیم و از دیگـر سو نوعی انسجام اجتماعی دیر پا در آن قابل مشاهده است. این وضعیت دو وجهی، زمینـه ساز شکل‌گیری انواع مختلفی از سرمایهٔ اجتماعی در مناطق جمعیتی اعم از استان‌هـا و یـا شهرستان‌ها در ایران شده که تفاوت‌های مذکور را بازتاب می‌دهد. بر همین اساس سنجش این مفهوم در نقاط شهری و روستایی ایران دست‌آوردهای قابل ملاحظه‌ای را در بر خواهد

1- old social capital 2- new social capital

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

داشت. بخشی از این دست‌آورد به استان کرمان و به خصوص شهرکرمان معطوف است که نقطه کانونی توجه این پژوهش است. لذا، پرسش آغازین مقاله، ناظر بر این است که «وضعیت سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان به عنوان یکی از مناطق مهم و گستردهٔ کشور چگونه است؟». به منظور پاسخگویی به این پرسش تلاش میگردد پس از توصیف وضعیت سرمایهٔ اجتماعی به تحلیل وضعیت و شناخت عوامل مؤثر بر کم و کیف آن در شهر کرمان نیز پرداخته شود.

مبانی نظری

با وجودی که موضوع سرمایهٔ اجتماعی به صورت ضمنی و غیر مستقیم در آرای اندیشمندان متقدم مطرح بوده است، لیکن از سال ۱۹۱۶ و در دو دورهٔ کوتاه مطرح شدن مفهوم سرمایهٔ اجتماعی از دیدگاه صاحب نظران معاصر به عنوان موضوع مطالعه در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، با سرعت بسیار زیاد انتشار یافت. با وجودی که تولید مطالب در این زمینه در سطوح جهانی شگفت انگیز بوده لیکن همین ویژگی در یک دورهٔ نسبتاً کوتاه موجب شده تا نوعی آشفتگی و بی‌نظمی در مجموعهٔ یافته‌ها به وجود آید و سبب ایجاد شکاف جدی بین فهم تئوریک و ابزار سنجش شود، لذا تلاش در این حوزه نیاز به دقت و جامع نگری وافری دارد.

گرچه در باب مفهوم سرمایهٔ اجتماعی حرف و حدیث زیاد است و برخی چون ولکاک مدعی اند که از دههٔ ۱۹۲۰ تا ۱۹۸۰ مفهوم سرمایهٔ اجتماعی هفت بار مستقلاً و از سوی متفکرانی با رشتهٔ تخصصی گوناگون وضع شده است، اما بدون تردید برای ریشه یابی مباحثی که بعدها در قالب سرمایهٔ اجتماعی مفهوم‌سازی شده‌اند، باید به متفکران کلاسیک جامعه شناسی، اقتصاد، تعلیم و تربیت و فلسفه رجوع کرد. چنین ادعای درستی، در باب این امر که چه متفکری را باید پیشگام و سرآمد دیگران تلقی کرد، کمکی نمی‌کند. برکنار از این موضوع نام سه متفکر بیش از دیگران مطرح شده است. این سه متفکر

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

دورکیم، ماکس وبر و زیمل اند. باید اضافه کرد که به دلیل استفاده از مفهوم سرمایه در سرمایهٔ اجتماعی، نمی‌توان کارل مارکس را نیز نادیده گرفت. (Farr,2003: 9).

تأثیر کلاسیک‌ها بر بحث‌های سرمایهٔ اجتماعی ونقش آنانی که نظراتشان راه را برای متفکران دل مشغول این مفهوم هموار کرده، به پایان نیامده است. از جمله می‌توان به آدام اسمیت نویسندهٔ کتاب دوران ساز «ثروت ملل» اشاره کرد که با کتاب ارزشمند دیگری به نام «نظریهٔ احساسات اخلاقی» (۱۷۵۹ و ۱۹۷۶) به مفهوم سرمایهٔ اجتماعی فوق العاده نزدیک شده و موضوعی پرداخته که بسیاری از متفکران بعدی مغرب زمین بر آن پای فشرده‌اند. وی در جمله‌ای بدون آن که از مفهوم سرمایهٔ اجتماعی استفاده کرده باشد، معنای آن را تمام و کمال القاء ساخته است. «هر انسانی لذت‌ها، زجر ودرد خویش را به مراتب بیش از دیگران احساس می‌کند. بعد از خود او، اعضای خانواده اش، آنانی که با او در زیر سقفی مشترک روزگار می‌گذرانند، والدین او، فرزندانش، خواهران و برادران او یعنی همهٔ کسانی که به نحوی طبیعی هدف گرم‌ترین محبت او هستند [به این احساس نزدیک می‌شوند] (Smith,1976: 321).

لازم به یادآوری است که در دیدگاه صاحب نظران کلاسیک در این حوزه نوعی دو انگاری و دوگانه بینی‌های تقلیل گرایانهٔ نظم و تضاد، فرد در مقابل جمع و ذهن در برابر عین مشاهده می‌شود که امروزه در دیدگاه‌های تلفیق گرای اندیشمندان معاصر جایگاهی ندارد.

تالکت پارسنز با دیدگاهی تلفیق گرا اجتماع را به عنوان یکی از چهار خرده نظام اصلی لازم برای حفظ نظم در هر جامعه‌ای می‌داند. اجتماع حوزهٔ تعاملات اجتماعی در جهت رشد و شکوفایی احساسات، عواطف و تولید تعهد، وفاداری و مسئولیت‌پذیری لازم برای به‌هم وصل کردن افراد و گروه‌ها است. پیدایش دوستی، مودت، اعتماد، همبستگی و انسجام اجتماعی از کارکردهای خاص خرده نظام اجتماع است. کم و کیف کارکرد اجتماع به نوع اجتماع (محلی، ملی و بین‌المللی) و ویژگی‌های سایر خرده نظام‌های فرهنگی،

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

سیاسی، اقتصادی و نوع تعامل آن‌ها با هم بستگی دارد. در جوامع سنتی که در آن‌ها اجتماعات محلی کوچک[1] غالب است، خاص‌گرایی، عاطفه‌گرایی، رابطه‌گرایی و جانب داری، و برعکس در جوامع مدرن، عام‌گرایی، خردگرایی، ضابطه‌گرایی و ... رواج داردکه در قالب نظام‌های شخصیتی متبلور می‌شود. مطالب پارسونز دربارهٔ انواع اجتماعات خاص و عام و متغیرهای الگویی او منبع مباحث جدیدی شده است که امروز در ارتباط با گونه‌های سرمایه‌های قدیم (درون گروهی) و جدید (بین گروهی) مطرح می‌شود (Parsons, 1966).

یورگن هابرماس هم در بحث از حوزهٔ جهان ما یا اجتماع و نظم اجتماعی، ضمن تأثیرپذیری از پارسونز ایده‌های جدیدی مطرح کرده است. هابرماس سرمایهٔ اجتماعی به معنی وفاق تفاهمی و کنش ارتباطی و هنجارهای عام فراگروهی را محصول جهان حیاتی و حوزهٔ عمومی[2] می‌داند. حوزهٔ عمومی فضایی است که در آن کنش‌گران اجتماعی می‌توانند به دور از دخالت سیستم که معمولاً با زبان ثروت و قدرت (تطمیع و تهدید) برخورد می‌کند به گفتگوی آزاد، خردمندانه و به دور از هر نوع سلطه بپردازند و دربارهٔ اهداف (ارزش‌ها) و راه‌های رسیدن به آن‌ها (هنجارها) به توافق برسند و با عقلانی کردن جهان زندگی، سیستم را نیز عقلانی نمایند و به طرف جامعه‌ای انسانی‌تر و برخوردار از خردورزی، انسجام، آزادی و عدالت بیش‌تر حرکت نمایند. حوزهٔ عمومی و کنش ارتباطی، هم عامل و هم شاخص سرمایهٔ اجتماعی عام و انتظام‌بخش حیات اجتماعی‌اند (Habermas, 1979).

آنتونی گیدنز سرمایهٔ اجتماعی به معنای شبکهٔ روابط، تعهد و اعتماد اجتماعی را در جوامع سنتی محدود و درون گروهی و در جوامع مدرن وسیع و تعمیم یافته می‌داند. اعتماد عام به اصحاب تخصص یکی از مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی جدید و نوظهور در جوامع مدرن است که پایهٔ اصلی حیات اجتماعی است. گیدنز مدرنیتهٔ متأخر را با

1- local community 1- public sphere

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

فرایندهای جهانی شدن، بازاندیشی و از جا کندگی و تهی شدن ظروف زمـان و مکـان در قالب مفهوم فضا زمینه‌ساز کنش‌های از راه دور، تعاملات گسترده و اعتماد انتزاعی و تعمیم یافته مطرح می‌کند. این امر مفهوم سرمایهٔ اجتماعی را از سطوح محلـی و ملـی بـه سـطح جهانی گسترش می‌دهد. او سرمایهٔ اجتماعی جدید را با قدیم متفـاوت مـی‌دانـد. در جامعـهٔ سنتی، زندگی مبتنی بر ایمان و قطعیت است و هیچ چیزی جـز عامـل خـارجی آن را مختـل نمی‌کند. ولی انسان مدرن زندگیش بر احتمالات و عدم قطعیت استوار است و لـذا اعتمـاد او توأم با نوعی اضطراب و دلهرهٔ درونی است که ذاتی زندگی مـدرن اسـت (Giddens, 1998). گیدنز در یکی از آثارش با عنوان «دگردیسی صمیمیت» از نوعی سرمایهٔ اجتمـاعی جدیـد بـا عنوان «رابطهٔ ناب» یا رابطه به خاطر رابطه یاد می‌کند کـه در آن افـراد، عـاری از هـر نـوع وابستگی اقتصادی، سیاسی، ایدئولوژیک و غیره، صرفاً بـه خـاطر مـودت، دوسـتی، عـشق متقابل و با هم بودن به تشکیل خانواده‌ای اقدام مـی‌کننـد کـه در آن هـم‌فکـری، هـم‌دلـی، هم‌کاری و اعتماد و احترام و بهره‌مندی و احساس لذت متقابل جـای هـر گونـه نـابرابری اجتماعی و تبعیض جنسیتی را می‌گیرد (Giddens, 1992).

پی‌یر بوردیو سرمایهٔ اجتماعی را از سایر انواع سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی و نمادین متمایز می‌سازد و برای آن خـصلتی سـاختاری و تعـاملاتی قائـل اسـت. بوردیـو سـرمایهٔ اجتماعی را شبکهٔ نسبتاً بادوامی از روابط کمابیش نهادینه شدهٔ توأم با شـناخت و تعهـدات از جمله اعتماد متقابل تعریف می‌کند که به عنوان منابعی بالفعل یا بالقوه موجبات لازم بـرای تسهیل کنش‌های فردی و یا جمعی کنش‌گران را فراهم می‌سازد (Bourdieu, 1986: 248). او انواع سرمایه‌ها را قابل تبدیل به هم می‌داند، لذا سرمایهٔ اجتماعی در عین این‌کـه تحـت تـأثیر سایر انواع سرمایه‌هاست، خود نیز بر کم و کیف آن‌ها تأثیر می‌گـذارد (Bourdieu, 1987). در دیدگاه بوردیو کنش‌گران اجتماعی تحت تأثیر دو عامل میدان‌های اجتماعی و عادت‌واره به کسب انواع سرمایه‌ها نائل می‌شوند و براساس آن‌ها جایگاه خود را در فضای اجتمـاعی و در درون میدان‌های اجتماعی تعیین می‌کنند. با توجه به تنوع این میدان‌هـا و انـواع روابـط

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

متقارن و نامتقارن بین آن‌ها سرمایهٔ اجتماعی هم می‌تواند به انواع متفاوت مثلاً درون گروهی یا بین‌گروهی تقسیم شود و بین انواع سرمایه‌ها و کنش‌گران بهره‌مند از آن‌ها انواع روابط متقارن و نامتقارن برقرار گردد (Bourdieu, 1988).

جیمز کلمن نیز نظیر بوردیو، سرمایهٔ اجتماعی را از سایر انواع سرمایه‌های فیزیکی، اقتصادی و انسانی و ... متمایز می‌کند و برای آن خصلتی ساختاری و تعاملاتی قائل است که کنش‌گر با عضویت در گروه و تعامل با سایر کنش‌گران با رعایت اصول و قواعد مورد پذیرش در آن گروه و جلب اعتماد دیگران، به اطلاعات مورد نیاز دست می‌یابد و در فرآیند کنش از حمایت جمعی برخوردار می‌گردد (Coleman, 1990). بنابراین سرمایهٔ اجتماعی تسهیل‌کنندهٔ کنش‌هاست (Coleman, 1994). در دیدگاه کلمن سرمایهٔ اجتماعی نوعی فرصت پدید آمده از حیات جمعی است که می‌تواند درون گروهی یا بین گروهی باشد و کنش‌های کنش‌گران فردی یا جمعی را تسهیل نماید. بدیهی است برخورداری هر کنش‌گر از سرمایهٔ اجتماعی هر گروه توأم با تعهدات فرد نسبت به آن گروه می‌باشد و این امر ممکن است او را در برابر سایر گروه‌ها قرار دهد و از سرمایهٔ اجتماعی آن‌ها محروم سازد (۱۹۸۶).

مانوئل کاستلز عصر اطلاعات را مقارن با ظهور جامعهٔ شبکه‌ای می‌داند. پارادایم نوین فن‌آوری اطلاعات بنیان مادی گسترش فراگیر شبکه را در سراسر ساختار اجتماعی فراهم آورده است. حضور یا غیاب در این شبکه‌ها، پویایی هر شبکه در برابر شبکه‌های دیگر منابع حیاتی سلطه و تغییر در جامعه را تشکیل می‌دهند. در جامعهٔ شبکه‌ای، ساخت اجتماعی بر کنش اجتماعی برتری دارد. منظور کاستلز از شبکه، مجموعه‌ای از نقاط اتصال یا گره‌های به هم پیوسته است که در آن نوع گره‌ها به نوع شبکه‌ها بستگی دارد. در عصر اطلاعات، فرهنگ در برابر بنیان‌های مادی استقلال نسبی می‌یابد و هویت‌های جدید نوظهور از جمله هویت‌های مقاومت و برنامه‌دار منشأ جنبش‌ها و دگرگونی‌های اجتماعی جدید می‌شوند (کاستلز، ۱۳۸۰). بحث کاستلز تأییدی بر اهمیت روز افزون فرهنگ و سرمایهٔ اجتماعی در عصر اطلاعات است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

رابرت پاتنام هم به تبع کلمن و بوردیو سرمایهٔ اجتماعی را از دیگر انواع سرمایه‌ها متمایز می‌کند و آن را به عنوان سازمانی اجتماعی می‌داند که مشتمل بر شبکه‌ای از روابط و تعاملات توأم با آگاهی و اعتماد اجتماعی است و با تسهیل و هم‌سوسازی کنش‌ها در ارتقاء کارآیی سازمان و توسعهٔ اقتصادی مؤثر واقع می‌شود (پاتنام، ۱۳۸۰). بنابراین با انواع سازمان‌ها یا انواع سرمایه‌های اجتماعی نظیر سرمایهٔ اجتماعی درون گروهی یا بین گروهی سروکار داریم که نوع و کم و کیف هر یک از آن‌ها تابع عوامل عدیده‌ای چون فرآیند اجتماعی شدن، آموزش‌های مدنی، تحولات فنی و ارتباطی و نوع سرگرمی‌های افراد و غیره است. پاتنام پیشرفت فناوری‌های نوین ارتباطی و ایجاد سرگرمی‌های جدید را موجب کاهش سرمایهٔ اجتماعی و افزایش آسیب‌های اجتماعی تلقی می‌کند (Putnam, 2000; 2002).

فرانسیس فوکویاما ضمن نقد پاتنام از لحاظ تأکید بر نهادهای مدنی، سعی دارد در تعریف سرمایهٔ اجتماعی مثل سایر صاحب‌نظران هر دو جنبهٔ عینی و ذهنی، یعنی شبکهٔ روابط رسمی و غیررسمی و اعتماد اجتماعی را مورد توجه قرار دهد (فوکویاما، ۱۳۸۴). او کارکرد اصلی سرمایهٔ اجتماعی را تسهیل همکاری و مشارکت گروهی برای تحقق اهداف و منابع فردی و جمعی و کمک به توسعهٔ اقتصادی ـ سیاسی و فرهنگی می‌داند. فوکویاما هم نظیر برخی دیگر از صاحب‌نظران برای سرمایهٔ اجتماعی انواع درون گروهی و بین گروهی قائل است که برخورداری اعضای یک گروه از سرمایهٔ اجتماعی محدود در آن گروه ممکن است مانع برخورداری آنان از سرمایهٔ اجتماعی سایر گروه‌ها گردد (همان: ۳۷۹).

کلاوس افه نیز با توجه به ابعاد سرمایهٔ اجتماعی آن را در برگیرندهٔ روابط انجمنی، اطمینان به نهادها و اعتماد بین اشخاص و اقوام و خیرخواهی می‌داند. عوامل تاریخی، فرهنگی ـ سیاسی و اقتصادی را در کم و کیف سرمایهٔ اجتماعی مؤثر دانسته و خود سرمایهٔ اجتماعی را به عنوان یکی از عوامل کارآیی و توسعهٔ اقتصادی، نظم و صلح جهانی، احساس امنیت و توسعه معرفی کرده است (تاجبخش، ۱۳۸۴). او هم نظیر برخی دیگر از صاحب‌نظران به مسئلهٔ کاهش سرمایهٔ اجتماعی در کشورهای صنعتی از جمله در کشور آلمان اشاره می‌کند (Offe, 1998).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

با توجه به نکات مطرح شده در دیدگاه‌ها و نظریه‌های جامعه شناختی و غیر جامعه شناختی، به ویژه در ارتباط کنش‌گران و پیشنهادهای ارائه شده در سیاست‌ها و خط مشی‌ها چهار نشریه و دیدگاه را می‌توان از هم تفکیک کرد:
۱- دیدگاه اجتماع محلی‌گرا، ۲- دیدگاه شبکه‌ها، ۳- دیدگاه نهادی، ۴-دیدگاه هم افزایی

جدول شمارهٔ ۱- چهار نظریهٔ اصلی سرمایهٔ اجتماعی

عنوان نظریه یا دیدگاه	کنش‌گران	پیشنهادها در زمینهٔ سیاست یا خط مشی
۱) نظریهٔ اجتماع محلی‌گرا (انجمن‌های محلی)	گروه‌های اجتماع محلی، سازمان‌های داوطلبانه	کوچک زیباست، دارایی فقرا
۲) نظریهٔ شبکه گرا (روابط پیوندی و آوندی اجتماع محلی)	کارآفرینان گروه‌های کسب و کار واسطه‌های انتقال اطلاعات	عدم تمرکز، ایجاد محدوده‌های کسب و کار و شرکتی، به هم مرتبط کردن جدایی‌های اجتماعی
۳) نظریهٔ نهادگرا(نهادهای سیاسی و حقوقی)	بخش‌های عمومی و خصوصی	تضمین و اعطاء آزادی‌های مدنی و سیاسی، نهادینه کردن شفافیت و پاسخ‌گویی
۴) نظریهٔ هم افزایی شبکه‌های اجتماع محلی (روابط دولت ـ جامعه)	گروه‌های اجتماع محلی، جامعهٔ مدنی، شرکت‌ها، دولت‌ها	تولید مشترک، مکمل بودن، مشارکت، پیوندها، ارتقای ظرفیت و مقیاس سازمان‌های محلی

(منبع: ولکاک، ۱۹۹۸و ۲۰۰۰)

به این ترتیب با رویکردی تلفیقی و بر اساس دیدگاه‌ها و نظریه‌های فوق می‌توان سرمایهٔ اجتماعی را متشکل از مجموعهٔ روابط و پیوندهای اجتماعی، اعتماد در سطوح مختلف، هنجارها، حمایت اجتماعی و روابط انجمنی و مشارکت دانست که کم و کیف آن به عوامل و عناصر ساختاری، میانی و فردی از وابسته است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

علاوه بر دیدگاه‌ها و نظریه‌ها، پـژوهش‌هـا و مطالعـات گـسترده‌ای در حـوزهٔ سـرمایهٔ اجتماعی انجام شده است.گزارش‌های منتشره را می‌توان در سه سطح تجارب بین المللـی، تجارب ملی و تجارب منطقه‌ای تقسیم کرد. هـانی فـن از جملـه مـدیران مـدارس محلـی آمریکا با افرادی مانند کلمن، پکستن و پورتس با دیدی جامع‌تر به مسئلهٔ سرمایهٔ اجتماعی پرداخته‌اند و کسانی مانند پاتنام و فوکویاما در تصریح و تشریح ابعاد و عوامل و پیامدهای سرمایهٔ اجتمـاعی نقـش قابـل تـوجهی در امریکـا ایفـا کردنـد. و در ادامـه بـه فعالیـت و گزارش‌های بانک جهانی، کانادا، استرالیا، یونان، انگلیس، فرانسه، آلمان، ایتالیا، هند، مـالزی می‌توان اشاره نمود که با لحاظ کردن ابعاد مختلف در این حوزه تلاش‌هـای تجربـی را بـه ثبت رسانده‌اند.

تحقیق پیرامون سرمایهٔ اجتماعی در ایران بـه طـور کلـی محـدود و نوپاسـت و عمـدهٔ تحقیقات معطوف به بررسی عمل جمعی و مشارکت‌های داوطلبانه در اشـکال مختلـف در جامعهٔ ایران در گسترهٔ تاریخ و دورهٔ معاصر بوده است و لـذا بخـشی از تجـارب ملـی بـه صورت غیر مستقیم یکی از مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی را مطالعه کرده است. با این وجـود در سال‌های اخیر، سنجش سرمایهٔ اجتماعی به طور مستقیم ودر سطح ملی و کلان شـهرها نیز مورد مطالعه قرار گرفته که از میان آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمـود کـه بـا ابـزار واحد به سنجش سرمایهٔ اجتماعی پرداخته و نتایج به دست آمده را به لحاظ زمان و مکـان قابل مقایسه نموده است:

- پژوهش ملی «سنجش سرمایهٔ اجتماعی در ایران»
- پژوهش ملی «سنجش سرمایهٔ اجتماعی جوانان ایران»
- سنجش سرمایهٔ اجتماعی در کلان شهر تهران (موسوی، ۱۳۸۶و۱۳۸۷)

روش‌شناسی

روش مورد استفاده در پژوهشی که نوشتار حاضر بر اساس بخشی از یافته‌های آن تـدوین گردیده، پیمایش با تکنیک گردآوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامـه بـوده کـه بـه صـورت

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

مراجعهٔ حضوری به افراد تکمیل شده است.در تنظیم پرسش‌نامه، مراحل مختلفی طی شده: تشکیل بانک پرسش‌نامه مبتنی بر تجارب و پژوهش‌های داخلی و خارجی، مراجعه به اسناد و مدارک و نظریه‌های مرتبط با موضوع و ...

جامعهٔ آماری را افراد ۱۵سال به بالای خانوارهای معمولی ساکن در شهرکرمان تشکیل می‌دهند که با کاربرد روش‌های نمونه‌گیری احتمالی انتخاب شده‌اند.روش نمونه گیری، با توجه به اهداف پژوهش وملاک‌های آماری و تجربی وبرخی محدودیت‌ها، روش «خوشه‌ای چند مرحله‌ای» در نظر گرفته شده است. به منظور تعیین حجم نمونه از فرمول نمونه‌گیری کوکران استفاده گردیده که حجم نمونه معادل ۳۵۰ نفر به دست آمده است.مبنای انتخاب افراد نمونه نقشه کل بلوک‌های شهر کرمان و چار چوب نمونه بوده وهر نمونه از میان افراد خانوار به صورت تصادفی انتخاب و پاسخگوی پرسش‌های مندرج در پرسش‌نامه بوده است.

$$n=\frac{nt^{2}s^{2}}{Nd^{2}+t^{2}s^{2}}$$

اصلی‌ترین متغیر، سرمایهٔ اجتماعی بوده که تعاریف متعددی از آن در منابع نظری و تجربی ارائه شده است. براساس هدف پژوهش و بر مبنای چارچوب نظری که از مرور دیدگاه‌های نظری و تجارب تحقیقاتی موجود شکل گرفته، مفهوم سرمایهٔ اجتماعی بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تشکیل دهندهٔ خود متمایز از عوامل و پیامدهایش این گونه تعریف شده است: «سرمایهٔ اجتماعی آن نوع شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین گروهی و تعاملات افراد با نهادها، سازمان‌ها و گروه‌های اجتماعی است که قرین همبستگی و انسجام اجتماعی و برخورداری افراد و گروه‌ها از حمایت و انرژی لازم برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی می‌باشد.»

به منظور عملیاتی کردن تعریف سرمایهٔ اجتماعی، شاخص‌ها و معرف‌های متعددی مطرح و پس از ارزیابی اعتبار صوری (Face Validity) آن‌ها از طریق کسب نظرات

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

استادان و صاحب‌نظران اعتبار آن مورد سنجش قرار گرفت. ارتباط و پیوستگی بین عناصر با انجام سه بار پیش آزمون و محاسبهٔ ضرایب آلفای کرونباخ در پایان بهره‌گیری از تکنیک تحلیل عاملی (Factor Analysis) تأیید کننده روایی محتوایی و پایایی بسیار بالا ومعنادار مقیاس سرمایهٔ اجتماعی بود.

جدول شمارهٔ ۱- مقیاس پنج بعدی سنجش سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان

ردیف	مؤلفه‌ها و شاخص‌ها	عوامل				
		۱	۲	۳	۴	۵
۱	**روابط انجمنی**					
۱-۱	همکاری با نهادهای مدنی	۰/۸۸۵				
۱-۲	عضویت در نهادهای مدنی	۰/۸۲۴				
۱-۳	حضور در برنامه‌های نهادهای مدنی	۰/۷۷۷				
۱-۴	کمک فکری به نهادهای مدنی	۰/۶۹۰				
۱-۵	کمک مالی به نهادهای مدنی	۰/۶۶۹				
۱-۶	قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی	۰/۵۹۱				
۲	**هنجارها و اعتماد اجتماعی**					
۲-۱	اعتماد به نهادها		۰/۷۷۷			
۲-۲	اعتماد به گروه‌های اجتماعی		۰/۷۲۱			
۲-۳	ارزیابی از وضعیت جامعه		۰/۶۷۷			
۲-۴	اعتماد به مسئولان		۰/۶۷۱			
۲-۵	اطمینان از رعایت اخلاق شهروندی		۰/۶۶۱			
۲-۶	اطمینان‌از رعایت ارزش‌های اخلاقی در جامعه		۰/۶۴۹			
۳	**پیوندها و اعتماد بین فردی**					
۳-۱	احساس‌دوستی و تعلق و یکی بودن با دیگران			۰/۷۴۱		
۳-۲	اعتماد به دیگران ـ اشخاص			۰/۷۲۰		
۳-۳	همکاری و مشارکت داوطلبانه در رفع مشکلات			۰/۶۷۲		
۳-۴	دیگران			۰/۵۸۵		

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

ردیف	مؤلفه‌ها و شاخص‌ها	عوامل				
		۱	۲	۳	۴	۵
۳-۵	شرکت‌درفعالیت‌های جمعی دیگران			۰/۵۲۸		
۴	رفت و آمد با دیگران					
۴-۱	**همبستگی و انسجام اجتماعی**				۰/۸۳۲	
۴-۲	میزان پذیرش اجتماعی				۰/۸۱۴	
۴-۳	میزان انسجام بین قومی				۰/۶۳۱	
۵	میزان مدارای قومی و مذهبی					
۵-۱	**حمایت اجتماعی**					۰/۸۳۷
	احساس‌برخورداری‌از حمایت جمعی					

Extraction Method: Principal component Analysis Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. a Rotation converged in 5 iterations.

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	.846
Bartlett's Test of Approx. Chi-Square	29853.380
Sphericity df Sig.	465
	.000

فرآیند اندازه‌گیری اعتبار و اعتماد ابزار در مورد سایر متغیرها نیز به همین ترتیب انجام شده است.

توصیف یافته‌ها

از مجموع ۳۵۰ نفر ساکنان شهر کرمان که در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، حدود ۵۲ درصد را مردان و ۴۷/۷ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. گسترهٔ سنی آنان از ۱۵ تا بیش از ۸۰ سال را در بر می‌گیرد و میانگین برآورد شده ۳۲/۶ سال است. بیش‌ترین پاسخ‌گویان در گروه سنی ۲۴-۱۵ سال (۳۵/۱ درصد) و پس از آن ۳۴-۲۵ سال حدود ۲۶

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

درصد قرار داشته‌اند. اکثریت افراد دارای تحصیلات دبیرستانی و دیپلم بوده و نزدیک ۲۳ درصد هم تحصیلات زیر دیپلم داشته و یا بی‌سواد بودند. بالغ بر ۲۶ درصد دارای تحصیلات عالی از کاردانی تا دکتری بوده‌اند. در زمینهٔ وضع فعالیت، حدود ۳۷ درصد شاغل، ۲۵/۷ درصد خانه‌دار و بقیه را افراد بازنشسته، دانشجو، دانش آموز و سرباز تشکیل می‌دهند. ۱۳/۷ درصد هم در زمرهٔ بیکاران قرار داشتند. اکثریت در مشاغل متوسط و پایین شاغل بوده و درآمدی کم‌تر از ۵۰۰ هزار تومان در ماه داشتند. همچنین، اکثریت قریب به اتفاق کرمانی‌ها دارای قومیت فارس بوده و مسلمان شیعه هستند.

مطابق یافته‌ها، بیش از ۶۴ درصد پاسخ‌گویان متأهل بوده و حدود ۴۳ درصد از خانواده‌های ۴-۳ نفره و پس از آن ۳۳/۸ درصد دارای بعد خانوار ۵ تا ۶ نفره هستند، بیش از ۱۴ درصد خانوارهایی با بیش از ۷ نفر و ۹/۲ درصد هم ۲-۱ نفر دارند. بیش از ۶۰ درصد دارای منزل شخصی بوده، بیش از ۹۰ درصد بومی بوده و نسبت مهاجران حدود ۹ درصد دارای سابقهٔ سکونت بالا در شهر کرمان هستند. اکثریت در فاصلهٔ نزدیک با اقوام و آشنایان سکنی گزیده‌اند. فاصلهٔ منزل مسکونی آنان با خویشاوندان ۴۳/۴ درصد، دوستان ۴۳/۵ درصد و همکاران ۳۰/۹ درصد کم است. این مسئله نشان می‌دهد در پراکندگی خانه‌های مسکونی تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی بیش از عوامل طبیعی و جغرافیایی است.

در بعد ذهنی ـ شخصیتی هم تفاوت میان افراد مورد مطالعه در شهر کرمان قابل توجه است. در بخش باورها و پنداشت‌ها، نسبت مساوی افراد در میزان پای‌بندی به دین در مقولهٔ کم و زیاد وجود دارد(۳۸/۹ درصد) و حدود ۲۲ درصد هم میزان دین‌داری اعتقادی و مناسکی آنان در حد متوسط ارزیابی شده است. بالاترین ارقام چنین بوده: ۳۱/۱ درصد اکثر مواقع به زیارت اماکن مقدس و مذهبی می‌روند، ۸۲/۶ درصد همیشه از خداوند کمک می‌خواهند، ۳۶/۴ درصد دخیل بستن برای شفای بیماران را تا حد زیاد مؤثر می‌دانند. اما در بعد اعتقادی، ۳۴/۷ درصد دین را رابطهٔ فردی و خصوصی با خداوند دانسته، حدود ۲۵ درصد معتقد به جدایی دین از سیاست هستند، اما ۳۲/۴ درصد دینداری را صرفاً به قلب پاک ندانسته و انجام اعمال مذهبی را ضروری تلقی می‌کنند.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

در زمینهٔ پنداشت از وضعیت آیندهٔ جامعه، ۲۷/۵ درصد معتقدند در آینده وضع بدتر خواهد شد، ۲۴/۹ درصد تصور می‌کنند وضعیت تغییری نخواهد کرد و اکثریت ۴۷/۵ درصد نسبت به وضعیت آینده خوش بین بوده و بر این عقیده‌اند که وضع جامعه در آینده بهتر خواهد شد. در ارزیابی از وضعیت محلهٔ سکونت خود، نسبت قابل توجهی از افراد نظر مثبت داشته، اما ۳۰/۳ درصد معتقدند خطرات زیست محیطی برای اهالی محله، خطر جدی است. همچنین، ۲۶ درصد خطرات اجتماعی نظیر جرایم و سرقت را در محله قابل توجه ارزیابی کرده‌اند. اما اعتماد متقابل اهالی حدود ۴۰ درصد زیاد، ۲۲ درصد متوسط و ۳۳ درصد کم برآوردشده وضع امنیت از دید ۲۶/۹ درصد نامطلوب و از نظر ۳۸ درصد زیاد است. در مجموع، از نظر ۵۶ درصد افراد مورد مطالعه محله شان تا حد کمی برای زندگی مناسب است و ۴۴ درصد وضعیت مناسب محله را در حد متوسط و زیاد ارزیابی کرده‌اند و این در حالی است که ۶۴/۹ درصد بر این باورند که وضعیت محله به لحاظ تسهیلات و امکانات طی سه سال گذشته هیچ تغییری نکرده است.

در بعد دیگری از نظام شخصیتی یعنی ترجیحات ارزشی یافته‌ها حاکی از اولویت ارزش‌های فرهنگی یعنی دانش و معرفت بر دیگر ارزش‌ها است، به طوری که به لحاظ نظری ۵۵/۳ درصد به ارزش‌های فرهنگی، ۲۱ درصد به ارزش‌های اجتماعی نظیر تعهد و مسئولیت و ۱۵/۳ درصد هم ارزش‌های اقتصادی یعنی ثروت و پول و ۸/۴ درصد ارزش‌های سیاسی نظیر قدرت و نفوذ بهای بیش‌تری می‌دهند. در زمینهٔ اولویت در انتخاب دیگران، ۵۴/۵ درصد در انتخاب همسایه، ۵۴/۹ درصد در انتخاب همکار، ۵۶ درصد در انتخاب دوست و ۵۶/۲ درصد در انتخاب همسر، افراد غیر خویشاوند اما هم قوم و هم مذهب را ترجیح می‌دهند و این در حالی است که اولویت اقوام و خویشاوندان در انتخاب‌ها به ویژه همسر و دوستان نسبت قابل توجهی (۳۴/۵ و ۲۳/۲ درصد) است.

در میان افراد مورد مطالعه، اکثریت (بیش از ۸۰ درصد) اعتقاد زیادی به فعال گرایی در زندگی دارند، به این معنا که معتقدند انسان با کار و با تلاش می‌تواند آیندهٔ خود را بسازد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

اما در عین حال ۳۸/۱ درصد تا حد زیادی به شانس و اقبال اعتقاد دارند. در این زمینه، تلقی از مؤثرترین راه حل مشکلات و پیشبرد کارها در جامعه، ۴۷/۵ درصد به گفتگو و استدلال با طرف مقابل، ۱۹/۲ درصد به برقراری رابطهٔ دوستانه و فامیلی، ۲۱/۹ درصد به نفوذ اداری و پارتی بازی و ۱۱/۴ درصد هم به شیوه‌هایی مثل پرداخت پول اشاره کرده‌اند. در بخش دیگری از نگرش‌ها، رضایت شغلی مطرح شده که نتایج حاکی از ۶۹/۰ درصد رضایت از همکاران و ۵۳/۵ درصد رضایت زیاد از شغل است، حدود ۲۷ درصد در هر دو زمینه رضایت متوسط داشته و رضایت کم در روابط با همکاران به ۱۶/۰ درصد و شغل به ۱۸/۵ درصد می‌رسد.

به این ترتیب، از توصیف مجموع ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی، زیستی و نظام شخصیتی افراد می‌توان به وضعیت متفاوت آنان پی برد و در عین حال شرایط مشابه و گاه یکسان را برای اکثریت آنان به تصویر کشید که می‌تواند کم و کیف سرمایهٔ اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهد.

همان طور که ارقام مندرج در جدول شمارهٔ ۲ نشان می‌دهد، میزان سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان به لحاظ اکثر ابعاد و مؤلفه‌ها در حد متوسط است. در زمینهٔ روابط انجمنی، کم‌ترین حد به کمک فکری و پذیرش مسئولیت‌های اجرایی در نهادهای مدنی باز می‌گردد و بالاترین درصد هم به همکاری با این نهادها اختصاص دارد. بالاترین حد به نهادهای مذهبی و خیریه و کم‌ترین میزان به گروه‌های قومی، سیاسی و شوراها تعلق داشته است. در مجموع، روابط انجمنی ۳۳/۵ درصد کم، ۴۵ درصد متوسط و ۲۱/۵ درصد زیاد برآورد شده است. این یافته ضعف مشارکت‌های مدنی را در جامعه بازتاب می‌دهد.

در بعد هنجارها و اعتماد اجتماعی که در حد کم محاسبه شده، بالاترین میزان به ترتیب به اعتماد به نهادها و سازمان‌ها و ارزیابی از وضعیت جامعه تعلق می‌گیرد و کم‌ترین حد به اعتماد به مسئولان و اطمینان از رعایت اخلاق شهروندی در جامعه مربوط است. در میان نهادها، بانک‌ها و بیمارستان‌ها بیشترین اعتماد و احزاب سیاسی و نهادهای غیردولتی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

و مدنی کمترین اعتماد را جلب کرده‌اند. در میان گروه‌های اجتماعی نیز بالاترین میزان اعتماد متعلق به معلمان و پزشکان و کمترین به بنگاه داران بوده است. در مجموعه، میزان هنجارها و اعتماد اجتماعی ۳۴/۶ درصد کم، ۳۳/۳ درصد متوسط و ۳۲ درصد زیاد به دست آمده است.

در زمینهٔ پیوندها و اعتماد فردی، سرمایهٔ اجتماعی از لحاظ اعتماد به دیگران به ویژه اعتماد به اعضای خانواده و اقوام و خویشاوندان و به تبع آن مشارکت در رفع مشکلات دیگران باز هم با اولویت اقوام و خانواده در حد بالا بوده و در مؤلفهٔ مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی دیگران در حد پائین قرار داشته است. به طور کلی، میزان پیوندها و اعتماد بین فردی ۳۵/۵ درصد کم، ۳۵/۹ درصد متوسط و ۲۸/۶ درصد زیاد برآورد شده که حد متوسط رو به پائین را نشان می‌دهد.

همبستگی و انسجام اجتماعی متوسط در شهر کرمان، از لحاظ میزان پذیرش اجتماعی در حد متوسط، ولی در بعد مدارای قومی و مذهبی ضعیف بوده است. در زمینهٔ انسجام بین قومی هم حد مطلوب به دست آمده است. این بعد از سرمایهٔ اجتماعی، ۲۹/۹ درصد در حد کم، ۳۷/۵ درصد متوسط و ۳۲/۶ درصد زیاد برآورد شده است. تلقی افراد از برخورداری از حمایت دیگران هنگام مواجهه با مشکلات و نیاز به کمک در حد مطلوب به ویژه از سوی آشنایان و خویشاوندان بوده است. بیش از ۶۸ درصد اعلام کرده‌اند در موقع گرفتاری می‌توانند به دیگران اتکاء کنند و از حمایت آنان برخوردار شوند. از ترکیب مؤلفه‌ها و ابعاد، میزان سرمایهٔ اجتماعی محاسبه شده که حدود ۱۱ درصد کم، بیش از ۷۴ درصد متوسط و ۱۴/۶ درصد بوده، سرمایهٔ اجتماعی متوسط در شهر کرمان را نشان می‌دهد.

به این ترتیب، وضعیت سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان در برخی ابعاد به ویژه روابط سنتی در حد بالا بوده و در بعضی زمینه‌های نوین نظیر روابط انجمنی و هنجارها و اعتماد اجتماعی به ویژه رعایت اخلاق شهروندی ضعیف است. شهر کرمان همانند دیگر مراکز استان‌های کشور با رشد نامتوازن عناصر تشکیل دهندهٔ سرمایهٔ اجتماعی روبه رو است. به

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

طوری که در رتبه‌بندی سطح توسعه یافتگی و سرمایهٔ اجتماعی در حد، میانی قـرار گرفتـه است (نگاه کنید به عبداللهی و موسوی، ۲۱۹: ۱۳۸۶–۲۱۸).

جدول شمارهٔ ۲ ـ توزیع درصد سرمایهٔ اجتماعی و ابعاد آن در شهر کرمان

سرمایهٔ اجتماعی و ابعاد آن	توزیع درصدی			آماره‌ها		
	کم	متوسط	زیاد	میانگین mean	انحراف استاندارد ST. Deviation	نما mode
روابط انجمنی	۳۳/۵	۴۵/۰	۲۱/۵	۶۶/۱۱	۴/۲۹۷	متوسط
– همکاری با نهادهای مدنی	۲۰/۲	۴۰/۱	۳۹/۷	۱۲/۰۶	۱/۶۵۱	متوسط
– عضویت در نهادهای مدنی	۵۵/۱	۳۲/۸	۱۲/۱	۱۱/۸۷	۱/۱۸۶	کم
– حضور در برنامه‌های نهادهای مدنی	۳۹/۶	۳۰/۸	۲۹/۶	۱۱/۰۵	۱/۱۰۹	کم
– کمک فکری به نهادهای مدنی	۸۲/۸	۱۳/۹	۳/۳	۱۰/۲۲	۰/۵۷	کم
– کمک مالی به نهادهای مدنی	۵۵/۳	۳۲/۶	۱۲/۱	۱۰/۵۹	۰/۷۶۳	کم
– قبول مسئولیت اجرایی در نهادهای مدنی	۷۹/۲	۱۳/۵	۷/۳	۱۰/۳۱	۰/۶۹۸	کم
هنجارها و اعتماد اجتماعی	۳۴/۶	۳۳/۳	۳۲/۰	۱۸۰/۲۷	۳۳/۰۸۸	کم
– اعتماد به نهادهای سازمان‌ها	۲۶/۸	۳۴/۶	۳۸/۶	۶۱/۴۸	۱۳/۸۰۳	زیاد
– اعتماد به گروه‌های اجتماعی	۳۵/۴	۳۵/۰	۲۹/۶	۶۶/۸۴	۱۵/۱۶۵	کم
– ارزیابی از وضعیت جامعه	۲۹/۶	۳۸/۲	۳۲/۲	۱۴/۹۸	۳/۲۳۴	متوسط
– اعتماد به مسئولان	۳۸/۶	۴۰/۱	۲۱/۴	۲/۷۷	۰/۹۸۰	متوسط
– اطمینان از رعایت اخلاق شهروندی در جامعه	۴۳/۴	۳۴/۳	۲۲/۳	۲۰/۰۶	۴/۵۳۴	کم
– اطمینان از رعایت ارزش‌های اخلاقی در جامعه	۳۷/۶	۳۸/۸	۲۳/۷	۱۵/۵۴	۴/۷۶۲	متوسط
پیوندها و اعتماد بین فردی	۳۵/۵	۳۵/۹	۲۸/۶	۱۲۹/۹۴	۱۷/۶۲۶	متوسط
– احساس تعلق به دیگران	۳۰/۳	۳۶/۸	۳۲/۸	۲۹/۰۲	۶/۰۲۰	متوسط
– اعتماد به افراد دیگر	۲۷/۳	۲۶/۳	۴۶/۴	۲۷/۸۶	۶/۰۳۵	زیاد
– همکاری و مشارکت برای رفع مشکلات دیگران	۳۱/۴	۲۴/۳	۴۴/۳	۳۳/۲۰	۶/۳۹۱	زیاد

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

سرمایهٔ اجتماعی و ابعاد آن	توزیع درصدی			آماره‌ها		
	کم	متوسط	زیاد	میانگین mean	انحراف استاندارد ST. Deviation	نما mode
- مشارکت در فعالیت‌های جمعی دیگران	۵۲/۵	۲۲/۵	۲۵/۳	۲۲/۵۹	۷/۹۲۴	کم
- رفت و آمد با دیگران	۳۴/۵	۳۶/۰	۲۹/۶	۱۶/۹۹	۳/۰۷۷	متوسط
همبستگی و انسجام اجتماعی	۲۹/۹	۳۷/۵	۳۲/۶	۳۹/۶۳	۸/۷۸۳	متوسط
- پذیرش اجتماعی	۲۶/۵	۴۰/۹	۳۲/۷	۹/۴۹	۲/۶۸۸	متوسط
- انسجام بین قومی	۲۹/۸	۳۳/۲	۳۶/۰	۲۴/۴۹	۷/۳۵۴	زیاد
- مدارای قومی و مذهبی	۵۲/۲	۳۹/۱	۸/۷	۵/۲۳	۲/۴۲۸	کم
حمایت اجتماعی	۲۳/۸	۷/۷	۶۸/۵	۲/۸۷	۱/۰۴۰	زیاد
سرمایهٔ اجتماعی	۱۰/۹	۷۴/۶	۱۴/۶	۱۰۰/۶۹	۴/۶۷۰	متوسط

تحلیل یافته‌ها

به منظور تحلیل روابط میان متغیرهای مستقل و سرمایهٔ اجتماعی از ضرایب همبستگی بهره‌گیری شده است. همان طور که جدول ماتریس همبستگی نشان می‌دهد، مدت اقامت در شهر با بعد هنجارها و اعتماد اجتماعی r=۰/۱۴۷ ، همبستگی و انسجام اجتماعی r=۰/۱۶۰ و حمایت اجتماعی r=۰/۱۰۸ رابطهٔ مثبت و معنادار داشته است. با افزایش مدت اقامت در شهر کرمان، هنجارها، اعتماد، انسجام و حمایت اجتماعی تقویت شده و سرمایهٔ اجتماعی در این مؤلفه‌ها ارتقا یافته است. در صورتی که فاصله منزل مسکونی با دیگران فقط با روابط انجمنی r=۰/۲۳۶ همبستگی معنادار داشته است. به این ترتیب، عوامل محیطی در پیوند با عوامل اجتماعی توانسته بر روی برخی ابعاد سرمایهٔ اجتماعی تأثیر بگذارد.

در زمینهٔ ویژگی‌های زیستی، یافته‌ها حاکی از همبستگی میان سن و پیوندها و اعتماد بین فردی است. به طوری که با بالاتر رفتن سن، احساس تعلق و اعتماد بر دیگران، مشارکت در فعالیت‌های جمعی و همکاری در رفع مشکلات دیگران به ویژه اقوام و

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

خویشان افزایش یافته و دامنهٔ رفت و آمد با دیگران گسترش یافته است. (sig = ۰/۰۰۱ و r =۰/۲۰۴) این یافته نکتهٔ مهمی را در بر دارد و آن ضعف پیوندها و اعتماد فردی در میان جوانان است.

موقعیت اقتصادی افراد مورد مطالعه هم دارای همبستگی منفی و معنادار با هنجارها و اعتماد اجتماعی، پیوندها و اعتماد فردی و سازهٔ ترکیبی سرمایهٔ اجتماعی بوده است. در صورتی که این متغیر با حمایت اجتماعی r=۰/۱۵۴ رابطهٔ مستقیم داشته است. بدین معنا که سرمایهٔ اجتماعی در میان افراد دارای موقعیت اقتصادی پائین تر، قوی‌تر بوده، اما حمایت اجتماعی رابطهٔ معکوس با وضعیت اقتصادی داشته است.

در بعد نظام شخصیتی افراد هم، پنداشت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌ها توانسته تأثیرات خود را بر ابعاد مختلف سرمایهٔ اجتماعی آشکار سازد. دین‌داری با روابط انجمنی و حمایت اجتماعی همبستگی معنادار داشته، به طوری که با افزایش میزان دینداری، روابط انجمنی و حمایت اجتماعی تقویت شده است. از آن جا که طبق یافته‌ها، بیش‌ترین فعالیت‌های انجمنی مربوط به هیأت‌های مذهبی و گروه‌های خیریه بوده که عمدتاً در حمایت اجتماعی از دیگران هم نقش به سزایی دارند، این همبستگی قابل توجیه می‌شود. بنابراین، در جامعهٔ مورد مطالعه دین می‌تواند مبنایی برای ارتقاء سرمایهٔ اجتماعی گردد.

پنداشت مثبت از آینده نیز به افزایش سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان انجامیده است. طبق یافته‌ها، افرادی که معتقدند وضعیت جامعه در آینده بهتر خواهد شد، دارای هنجارها و اعتماد اجتماعی، پیوندها و اعتماد فردی و حمایت بیش‌تری هستند. همچنین، از آینده با سرمایه اجتماعی نیز همبستگی مثبت و معنادار داشته است. (sig=۰/۰۰۱ و r=۰/۱۷۳) بر این اساس، ضرایب همبستگی محاسبه شده، پنداشت از وضعیت محلی با روابط انجمنی، پیوندها و اعتماد فردی، حمایت اجتماعی و سرمایهٔ اجتماعی رابطهٔ معنادار داشته است. این یافته‌ها، بازتاب روابط و شبکه‌های درون گروهی در شهر کرمان است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

سه مؤلفهٔ روابـط انجمنـی، هنجارهـا و اعتمـاد اجتمـاعی و حمایـت اجتمـاعی دارای همبستگی مثبت و معنادار با ترجیحات ارزشی بوده، یعنی اولویت دهـی در امـور مختلـف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی می‌تواند زیر بنای برقراری روابط مـدنی، حمـایتی، اخلاقی و اعتماد اجتماعی گردد. همچنین، کـسانی کـه در انتخـاب همـسایگان، دوسـتان، همکاران و همسر خود بر معیارهای عام تأکید داشته، از سرمایهٔ اجتماعی ضـعیف‌تـری بـه ویژه در ابعاد هنجارها و اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و حمایت اجتماعی برخـوردار بوده‌اند. و تنها اولویت انتخاب با روابط انجمنی همبستگی مثبت داشـته اسـت. ایـن یافتـه نـشان‌گـر سـرمایهٔ اجتمـاعی سـنتی و غلبـهٔ هنجارهـا و روابـط درون گروهـی بـه ویـژه خویشاوندی در شهر کرمان است.

میزان فعال گرایی دارای همبستگی معناداری با سرمایهٔ اجتماعی و ابعـاد آن اسـت. بـه طوری که با افزایش اعتقاد به ساختن آینده با کار و تلاش بر میزان روابط انجمنی r=/۳۰۳، هنجارها و اعتماد اجتماعی ۰/۳۵۵، پیوندها و اعتمـاد فـردی r=۰/۳۰۹ حمایـت اجتمـاعی r=۰/۳۶۹ و سرمایهٔ اجتماعی r=۰/۳۱۳ افزوده می‌شـود. احـساس بهـره منـدی و رضـایت شغلی نیز تأثیر مثبت خود را بر سرمایهٔ اجتمـاعی نـشان داده اسـت. بـا افـزایش رضـایت شغلی، سرمایهٔ اجتماعی و هنجارها و اعتماد اجتماعی، پیوندها و اعتماد فـردی و حمایـت اجتماعی روند فزاینده داشته است. همبستگی معنادار و منفی میـان تلقـی از مـؤثرترین راه حل مشکلات و سرمایه اجتماعی نیز به دست آمده است. در ابعاد هنجارها و اعتماد فردی r=۰/۳۴۱، پیوندها و اعتماد فردی ۰/۳۱۵-، حمایت اجتماعی ۰/۳۹۹- و سرمایهٔ اجتمـاعی ۰/۱۲۸- بیش‌ترین میزان متعلق به کسانی بوده که به شیوه‌های غیر اصولی مثل پارتی بازی، نفوذ اداری و روابط دوستانه برای پیشبرد امور اعتقاد داشـتند و تنهـا در بعـد همبـستگی و انسجام اجتماعی، همبستگی مثبت به دست آمده که نشان‌گر انسجام اجتماعی قـوی‌تـر در میان معتقدان به روش گفتگو و استدلال برای حل مشکلات است (sig=۰/۰۰۰).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

به این ترتیب، مطابق با چارچوب نظری پژوهش سرمایهٔ اجتماعی تابعی از ویژگی‌های محیطی، زیستی، اجتماعی ـ اقتصادی و نظام شخصیتی افراد است که هر یک برروی شکل‌گیری و تغییرات ابعاد آن سهیم هستند.

جدول شماره ۳- ضرایب همبستگی متغیرهای وابسته و مستقل

متغیر وابسته / متغیرهای مستقل	روابط انجمنی	هنجارها و اعتماد اجتماعی	پیوندها و اعتماد فردی	همبستگی و انسجام اجتماعی	حمایت اجتماعی	سرمایهٔ اجتماعی
مدت اقامت در شهر	۰/۱۴ ۰/۷۹۶ ۳۲۷	۰/۱۴۷* ۰/۰۲۶ ۲۲۶	۰/۰۲۷ ۰/۶۶۰ ۲۶۹	۰/۱۶۰* ۰/۰۳۲ ۱۷۸	۰/۱۰۸* ۰/۰۴۹ ۳۳۲	-۰/۰۰۲ ۰/۹۷۵ ۳۴۳
فاصلهٔ منزل مسکونی با دیگران	۰/۲۳۶* ۰/۰۱۶ ۳۳۱	-۰/۰۴۷ ۰/۴۸۲ ۲۲۲	۰/۱۰۳ ۰/۰۹۲ ۲۷۱	-۰/۰۲۲ ۰/۷۷۱ ۱۷۴	-۰/۰۰۵ ۰/۹۲۹ ۳۲۰	۰/۰۱۰ ۰/۸۶۰ ۳۳۲
سن	-۰/۰۸۰ ۰/۱۴۵ ۳۳۱	۰/۱۲۴ ۰/۰۶۲ ۲۲۸	۰/۲۰۴* ۰/۰۰۱ ۲۷۳	۰/۰۴۵ ۰/۵۴۹ ۱۷۸	۰/۰۷۹ ۰/۱۴۹ ۳۳۷	۰/۰۵۲ ۰/۳۳۰ ۳۵۰
موقعیت اقتصادی	۰/۰۷۳ ۰/۴۲۸ ۱۱۹	-۰/۲۲۹* ۰/۰۳۹ ۸۲	-۰/۱۳۹* ۰/۰۲۳ ۲۶۷	-۰/۰۵۶ ۰/۴۶۴ ۱۷۵	۰/۱۵۴** ۰/۰۰۵ ۳۳۲	-۰/۱۴۵** ۰/۰۰۷ ۳۴۳
دین‌داری	۰/۱۷۴** ۰/۰۰۱ ۳۳۱	۰/۱۱۱ ۰/۰۹۵ ۲۲۸	۰/۰۸۹ ۰/۱۴۴ ۲۷۳	-۰/۰۶۶ ۰/۳۸۰ ۱۷۸	۰/۲۴۶** ۰/۰۰۰ ۳۳۷	۰/۰۷۵ ۰/۱۶۲ ۳۵۰
پنداشت از وضعیت جامعه در آینده	۰/۰۵۸ ۰/۲۹۸ ۳۲۶	۰/۳۰۱** ۰/۰۰۰ ۲۲۸	۰/۱۶۲* ۰/۰۰۸ ۲۷۰	۰/۰۱۹ ۰/۸۰۱ ۱۷۶	۰/۳۳۳** ۰/۰۰۰ ۳۳۳	۰/۱۷۳** ۰/۰۰۱ ۳۴۵

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

متغیر وابسته / متغیرهای مستقل	روابط انجمنی	هنجارها و اعتماد اجتماعی	پیوندها و اعتماد فردی	همبستگی و انسجام اجتماعی	حمایت اجتماعی	سرمایهٔ اجتماعی
پنداشت از وضعیت محله	۰/۱۳۱*	۰/۲۷۴	۰/۲۱۱*	-۰/۰۱۷	۰/۱۲۳*	۰/۱۶۸**
	۰/۰۲۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۸۳۰	۰/۰۲۶	۰/۰۰۲
	۳۱۹	۲۲۲	۲۶۵	۱۷۲	۳۲۶	۳۳۸
ترجیحات ارزشی	۰/۱۳۶*	۰/۱۸۳**	۰/۰۸۳	-۰/۰۶۶	۰/۱۲۳*	۰/۰۹۶
	۰/۰۱۳	۰/۰۰۶	۰/۱۷۲	۰/۳۰۷	۰/۰۲۴	۰/۰۷۳
	۳۳۱	۲۲۶	۲۷۱	۱۷۷	۳۳۴	۳۴۷
اولویت انتخاب دیگران	۰/۱۲۷*	-۰/۱۴۲*	-۰/۰۶۷	-۰/۳۲*	-۰/۱۱۷*	-۰/۰۲۹
	۰/۰۲۴	۰/۰۳۴	۰/۲۷۶	۰/۰۱۱	۰/۰۴۸	۰/۶۳۱
	۳۲۰	۲۲۳	۲۶۷	۱۷۱	۲۸۴	۲۹۳
فعال گرایی	۰/۲۰۳*	۰/۳۵۵**	۰/۳۰۹**	-۰/۱۱۱	۰/۲۵۸**	۰/۳۱۳**
	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۱۵۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	۳۰۸	۲۱۵	۲۵۹	۱۶۶	۳۱۴	۳۲۶
رضایت شغلی	۰/۰۶۹	۰/۲۳۴*	۰/۲۷۶**	۰/۰۸۰	۰/۳۶۹**	۰/۲۰۲*
	۰/۴۷۸	۰/۰۴۲	۰/۰۱۰	۰/۵۱۸	۰/۰۰۰	۰/۰۱۸
	۱۰۷	۷۹	۸۷	۶۷	۱۱۰	۱۱۴
تلقی از مؤثرترین راه حل مشکلات	-۰/۰۴۳	-۰/۲۴۱**	-۰/۲۱۵**	۰/۱۵۶*	-۰/۲۹۹*	-۰/۱۲۸*
	۰/۴۴۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۴۰	۰/۰۰۰	۰/۰۱۸
	۳۲۵	۲۲۵	۲۶۹	۱۷۴	۳۳۱	۳۴۳

* Correlation is significant at the 0/05 level (2- tailed).
** Correlation is significant the 0/01 level (2- tailed).

در پاسخ‌گویی به پرسش مبتنی بر تفاوت سرمایهٔ اجتماعی میان زنان و مردان، آزمون T استفاده شده است. همان طوری که نتایج آزمون در جدول شمارهٔ ۴ نشان می‌دهد، سرمایهٔ اجتماعی در بعد روابط انجمنی، بین میانگین زنان و مردان در سطح خطا پذیری ۰/۰۱ تفاوت معنادار وجود دارد. به طوری که مردان بیش از زنان دارای روابط مدنی و انجمنی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

در شهر کرمان هستند که عمدتاً خود را در قالب گروه‌های مذهبی، خیریه و ورزشی نشان داده است.

تفاوت میانگین هنجارها و اعتماد اجتماعی در بین دو جنس معنادار بوده است و با خطایی کم تفاوت مشاهده شده را می‌توان به جامعهٔ آماری تعمیم داد. طبق یافته‌ها، تفاوت میانگین ۱۰/۲۶۶۲- برآورد شده که نمایانگر سرمایهٔ اجتماعی قوی‌تر در بعد هنجارها و اعتماد اجتماعی میان مردان است. نتایج آزمون در بعد پیوندها و اعتماد فردی هم معناداری تفاوت میانگین بین مردان و زنان را نشان می‌دهد. زنان با برخورداری از میانگین بالاتر در احساس تعلق و اعتماد به دیگران، همکاری و مشارکت در فعالیت‌ها و رفع مشکلات دیگران و رفت و آمد با دیگران به ویژه آشنایان و اقوام و خویشان سرمایهٔ اجتماعی بالاتری نسبت به مردان دارند. اما در زمینهٔ همبستگی و انسجام اجتماعی و حمایت اجتماعی تفاوت معنادار میان دو جنس وجود ندارد و مردان و زنان در این مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی مشابه هستند.

در مجموع، سازهٔ ترکیبی سرمایهٔ اجتماعی بین دو جنس متفاوت بوده، طبق نتایج مردان با میانگین ۱۰۱/۳۵ از سرمایهٔ اجتماعی زنان و مردان در سطح خطاپذیری کم‌تر از ۰/۰۱ تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، جنسیت هم بر کم و کیف سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان مؤثر بوده، که این مسئله ضرورت توجه به معیار جنس را در برنامه‌های ارتقای سرمایهٔ اجتماعی نشان می‌دهد.

جدول شمارهٔ ۴- تفاوت میانگین سرمایهٔ اجتماعی و ابعاد آن بر حسب جنس

متغیرها	طبقات	میانگین	انحراف معیار	آزمون‌ها	df	sig
روابط انجمنی	زن	۱۱۱/۸۲۳۹	۱۱/۵۱۵۸۸	۲/۵۵۹	۳۲۹	۰/۰۱۱
	مرد	۱۱۲/۲۸۴۹	۱۱/۷۴۲۲۲			
هنجارها و اعتماد اجتماعی	زن	۱۷۴/۷۸۳۰	۳۴/۲۷۷۵۸	-۲/۳۶۰	۲۲۹	۰/۰۱۹
	مرد	۱۸۵/۰۴۹۲	۳۱/۳۸۳۲۲			

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

متغیرها	طبقات	میانگین	انحراف معیار	آزمون‌ها	df	sig
پیوندها و اعتماد فردی	زن	۱۴۵/۲۱۴۳	۱۵/۲۲۰۰۱	۲/۵۵۱	۲۶۷	۰/۰۱۱
	مرد	۱۲۹/۳۶۶	۱۷/۳۶۱۹۷			
همبستگی و انسجام اجتماعی	زن	۱۱۹/۷۰۶۳	۱۴/۸۵۴۶۱	۱/۳۶۷	۳۱۵	۰/۱۷۳
	مرد	۱۲۰/۳۸۹۵	۱۴/۲۰۱۷۱			
حمایت اجتماعی	زن	۲۸/۸۷۸۲	۵/۸۷۳۲۵	۰/۴۲۰	۳۲۱	۰/۶۷۵
	مرد	۲۹/۱۶۰۲	۶/۱۷۴۷۸			
سرمایهٔ اجتماعی	زن	۹۹/۹۷۰۰	۵/۰۶۹۹۸	-۲/۷۶۸	۳۴۸	۰/۰۰۶
	مرد	۱۰۱/۳۴۸۹	۴/۲۴۲۴۲			

بحث و نتیجه‌گیری

مفهوم‌پردازی سرمایهٔ اجتماعی مرهون مطالعات متعددی چه در حوزه اندیشمندان کلاسیک و چه در در حوزه اندیشمندان معاصر می‌باشد که در بخش نظری تشریح شد. اما امروزه به عنوان یک موضوع، محور مباحث اصلی و اساسی مراکز علمی، پژوهشی، سیاستگذاری و حتی برنامه‌های دولتی قرار گرفته و جایگاه خاصی را در دهه‌های اخیر به خود اختصاص داده است. نکته مهم آن است که مطالعات پیرامون سرمایه اجتماعی نبایستی محدود به جنبه‌های صرفا نظری گردد بلکه برای ثمربخشی باید به عرصه‌های زندگی اجتماعی کشیده شود تا بتواند در رفع و تعدیل چالش‌ها، تعارضات و مشکلات جامعه نقش افرین باشد.

بر همین اساس مطالعهٔ سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان انجام یافته است.نتایج به دست آمده از پژوهش نشان می‌دهد که سرمایهٔ اجتماعی در این شهر در حد متوسطی بوده و چند گانگی در ابعاد مختلف آن وجود دارد.به طوری که در برخی مؤلفه‌های اصلی سرمایهٔ اجتماعی نظیر روابط انجمنی و هنجارها و اعتماد اجتماعی از ضعف جدی بر خوردار است و در برخی عناصر همانند پیوندها و اعتماد فردی، همبستگی و انسجام اجتماعی در

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

حد میانی و در بعد حمایت اجتماعی دارای قوت و عملکرد مناسب است. این نتایج به ویژه با توجه به عناصر تشکیل دهندهٔ هر بعد نشان می‌دهد بسیاری از سازوکارهای اجتماعی که مردم به آن وابسته بوده دگرگون شده و یا در حال تغییر هستند، در حالی که بسیاری از زمینه‌ها همچنان از قدرت بالایی برخوردارند. بنابراین، مردم برای ایجاد ارتباط و تأمین منافع متقابل نیازمند سازوکارهای جدید در حوزهٔ روابط اجتماعی و نهاد سازی‌های ذی‌ربط می‌باشند.

بدیهی است توسعه یافتگی در ایران روندی هموار نداشته و در تمام شهرها به طور یکسان رو به رشد نبوده بلکه با فراز و فرودهایی همراه بوده که بازتاب آن را می‌توان در ارتباط با سرمایهٔ اجتماعی نیز دریافت. به گونه‌ای که سرمایهٔ اجتماعی در شهر کرمان در برخی ابعاد کاملاً محلی، خاص و ویژه یا سنتی بوده و در برخی مؤلفه‌ها با دگرگونی‌های پدیدآمده در اشکال نوین همراه شده است.مطابق با یافته‌ها مشارکت در اشکال جدید که در قالب روابط انجمنی و مشارکت نهادمند تعریف شده، در شهر کرمان ضعیف است و نتوانسته به صورت تعریف نقش‌های جدید، افزایش آگاهی، افزایش احساس تعلق به اجتماع و... بارور شود.با وجود اهمیت هیأت‌های مذهبی و نهادهای خیریه به دلیل قرار گرفتن آن‌ها در چارچوب نهادهای سنتی خصیصهٔ مدرن به خود نگرفته است و از طرفی کارکردهای این نهادها محدود به اهداف خاص تعریف شده و خارج از شمول گسترده می‌باشد. چنین به نظر می‌رسد که سنت‌ها و تجارب قدیم با وضعیت مدرن در هم آمیخته و به سمت شکل‌گیری گونه‌های نوین پیش می‌رود اما همچنان با چالش‌های جدی مواجه است.بایستی توجه داشت در این فرآیند، لزوم تقویت اشکال نوین سرمایهٔ اجتماعی به معنای تضعیف عناصر سنتی نیست، چرا که بسیاری از ابتکارات می‌توانند از طریق اشکال سنتی نظیر هیأت‌های مذهبی تسریع و پر ثمرتر شوند. در حقیقت، سرمایهٔ اجتماعی در عین حال که متکی بر حیات نهادهای مدنی است، اما موکول به وجود تشکل‌های خاص نیست.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

مطابق با نظریه‌ها، اعتماد عنصر محوری سرمایهٔ اجتماعی به شمار می‌رود کـه در شـهر کرمان نسبت به نهادها و سازمان‌هـا در حـد زیـاد، در مـورد مـسئولان در حـد متوسـط و گروه‌های اجتماعی در حد ضعیف وجود داشته است. در میان گروه‌های اجتماعی بـه جـز چند گروه نظیر معلمان، پزشکان و اساتید دانشگاه تقریبا اکثر گـروه‌هـای مهـم، تـأثیر گـذار و صاحب نفوذ در جامعه از اعتماد متوسط و کم برخوردارنـد.همـان طـور کـه فوکویامـا تأکیـد داشته: مسئله اعتماد میان مردم و حکومت در شبکه‌های رسمی و غیر رسمی پیشبرد و توسـعهٔ جامعه را تسهیل می‌کند، چرا که اعتماد پایه اصلی نظم اجتماعی است و اجتماعات بر اسـاس اعتماد متقابل بنا شده‌اند و بدون آن به صورت خلق الساعه به وجود نمی‌آیند.(۵: ۱۹۹۹)

نکتهٔ قابل تأمل در شهر کرمان مربوط به اعتماد بین فردی بالا به ویژه نـسبت بـه افـراد خانواده و خویشاوندان است و هر چه از خانواده می‌گذرد و به همـشهریان و هـم وطنـان می‌رسد بسیار کاهش می‌یابد. بدیهی است، آن چه قابلیت جامعه را بـرای سـاخت سـرمایهٔ اجتماعی نشان می‌دهد، توانایی افراد برای فراتر رفتن از سطح خـانواده و آشـنایان نزدیـک است که کلمن به خوبی آن را تحلیل کرده است. وجود روابط حاکی از اعتماد و به تبع آن مشارکت در فعالیت‌های جمعی، رفت و آمد و همکاری در رفع مشکلات دیگران در درون خانواده‌ها و عدم وجود آن در روابط غیـر خویـشاوندی زمینـهٔ شـکل‌گیـری هویـت‌هـای کوچک‌تر محلی و خانوادگی را فراهم می‌کند که تقویت کنندهٔ ابعاد سنتی و در چـالش بـا هویت‌های فرا قومیتی و ملی است. همان طور کـه فـاکس(۱۹۷۴) اسـتدلال کـرده، اعتمـاد امری پویا است و به شرایط بستگی دارد، شرایط سنتی حاکم بر نگرش‌ها و شـبکهٔ روابـط در این شهر پیوندها و همبستگی‌های درون گروهی را بازتاب می‌دهد.

نتایج مربوط به اعتماد زمانی نگران کننده می‌شود که بتوان تأثیر آن را در پنداشت‌هـا و باورهای مردم در قالب افت ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی مشاهده کـرد. در ایـن مطالعـه اطمینان از رعایت ارزش‌هـای اخلاقـی در جامعـه متوسـط و اطمینـان از رعایـت اخـلاق شهروندی کم به دست آمده که بسیار در ایجاد ظرفیت و توانمندسازی در سرمایهٔ اجتماعی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

حائز اهمیت است. در جامعه‌ای که افراد مناسباتی مبتنی بر اعتماد تعمیم یافته، همبستگی و انسجام اجتماعی داشته باشند امکان مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها، تکوین و تحکیم دموکراسی مبتنی بر شهروندی بیشتر خواهد بود. با وجود یافته‌های به دست آمده، پذیرش اجتماعی متوسط، انسجام بین قومی زیاد و مدارای قومی- مذهبی کم، بایستی در جهت تقویت این هنجارها در جامعه کوشید و سرمایهٔ اجتماعی برون گروهی را تقویت کرد.

تأثیرپذیری کم و کیف سرمایهٔ اجتماعی و ابعاد تشکیل دهندهٔ آن در شهر کرمان از عوامل زیستی، محیطی، اجتماعی، اقتصادی و نظام شخصیتی افراد نشان می‌دهد به منظور ارتقاء سرمایهٔ اجتماعی بایستی به بسترها، شرایط و تفاوت‌های فردی در ابعاد نگرشی و کنشی توجه داشت که برخاسته از در هم آمیختگی سنت و تجدد است. به عبارت دیگر، چالش‌های تجدد در کشور و شهرهایی چون کرمان بایستی به دقت ملاحظه و مطالعه وسپس با راهکارهای منطبق بر ظرفیت‌های اجتماعی سازمان دهی و در برنامه‌های توسعهٔ اجتماعی و فرهنگی محور قرار گیرد. بنابراین، شکل‌گیری و رشد سرمایهٔ اجتماعی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه ریزی‌های مربوط به هر شهر هم به عنوان یک ضرورت و هم به عنوان یک هدف مورد توجه قرار گیرد.

در این راستا تقویت، تشویق وکمک به تشکیل نهادهای مدنی، تقویت و غنی‌سازی آموزش‌های عمومی، کاربردی‌تر کردن آموزش‌ها بر حسب نیاز، تأمین و گسترش امنیت به عنوان پیش نیاز توسعه و تشکیل سرمایهٔ اجتماعی، پرهیز از تصدی گری‌های دولتی و جلب مشارکت مردم، اعتمادسازی و شفافیت، تقویت نگرش‌ها و پنداشت‌های مثبت و ارزش‌های عام جامعه و پرهیز از خاص گرایی‌هائی که مانع عام‌گرایی می‌شود، ارتقاء ابعاد نوین اجتماعی نظیر اخلاق شهروندی و... توصیه می‌شود. البته به تعبیر جان فیلد نبایستی از نیمهٔ تاریک سرمایهٔ اجتماعی غافل بود چرا که دست‌رسی به سرمایهٔ اجتماعی به موقعیت افراد و گروه‌های خاص نیز بستگی دارد و همه به طور یکسان از امتیازات آن بهره‌مند نخواهند شد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

منابع و مآخذ References

- پیران، پرویز و دیگران (۱۳۸۵)، «کار پایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران»، تهران: **فصلنامه رفاه اجتماعی**، سال ششم، شماره ۲۳.
- تاجبخش، کیان [گردآوری](۱۳۸۴) **سرمایه‌های اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه**، ترجمه افشین خاکباز، حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- عبداللهی، محمد و میرطاهر، موسوی. (۱۳۸۵)، «سرمایهٔ اجتماعی در ایران: وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار (چالش‌ها و چاره‌ها)»، تهران: **فصلنامه رفاه اجتماعی**، سال ششم، شماره ۲۵.
- موسوی، میر طاهر(۱۳۸۶)، **سنجش سرمایهٔ اجتماعی در ایران**، تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- موسوی، میر طاهر و دیگران(۱۳۸۷)، **سنجش سرمایهٔ اجتماعی در تهران**، تهران: دانشگاه تهران و شهرداری تهران.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۸۴)، «سرمایهٔ اجتماعی و جامعه مدنی»، در کتاب **مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی**، تهران: انتشارات شیرازه.
- کاستلز، مانوئل. (۱۳۸۰)، «**عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ. ظهور جامعهٔ شبکه‌ای**»، ترجمه علیقلیان و خاکباز، تهران: طرح نو.
- وبر، ماکس. (۱۳۷۳)، «اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری»، ترجمه رشیدیان و منوچهری، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- Bourdieu, P. (1986), "The forms of Capital" in J. Richardson (ed.) **Handbook of Theory and Research for Sociology of Education N. Y. Greenwood Press.**
- Bourdieu, P. (1987), **"Distinction: A Social Critique of The Judgement of taste"**, nice.
- Bourdieu, P. (1988), **"Practical Reason: On The Theory of Action**, Johnson.
- Coleman, J. (1990), **"Equality and Achievement in Education Westview Press.**
- Coleman, J. (1994), **"Foundation of Social Theory.** Cambridge.
- Giddens, A. (1992), **"The transformation of Intimacy.** Cambridge polity press.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]

References

منابع و مآخذ

- Giddens, A. (1998), **"The Third way: The Renewal of Social Democracy"**, London: profile Press.
- Habermas, J. (1979), "**Communication and The Evolution of Society**,. MC Carthy, Boston: Beacon Press.
- Habermas,1979.
- James farr,2003: 9
- Offe, C (1998) **A Decllance of social Capital.** The German Case, Berlin: Humbort Universitutzu.
- Parsons, T. (1996), Societies, **Evolutioniry and Comparative Perspective**, N. J. Prentice Hall.
- Putnam, R. (2000), Bowling Alone, N. Y. Simon and Schuster.
- Putnam, R. (2002), **Democracies in FluxLThe Evolution of Social Capital**

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-17]